

II - محافظت از تأثیر حوزه‌های الکترومغناطیسی

(۵۰ هرتس) در فشار خیلی قوی

نوشته‌ی :

پرویز ذواشتیاق

دانشیار رشته برق دانشکده فنی

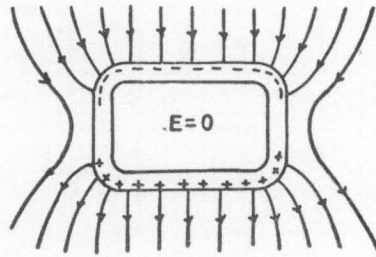
چکیده :

در شماره ۲۶ مهر ماه ۱۳۵۲ نشریه دانشکده فنی اثر حوزه‌های الکترومغناطیسی در فشار خیلی قوی بدن انسان بررسی شد و باین نتیجه رسیدیم که تأثیر حوزه‌های الکتریکی در فشار خیلی قوی بیشتر از تأثیر حوزه‌های مغناطیسی است.

در صورتیکه انسان تحت تأثیر حوزه‌های الکتریکی فشار خیلی قوی قرار بگیرد از بدن انسان شدت جریانی عبور خواهد نمود که اگر مقدار این شدت جریان بیشتر از $50\mu A$ باشد تأثیر سوئی در سلامتی بدن نموده احساس خستگی - سستی - بد خوابی - سردرد در ناحیه قلبی و غیره در شخص ظاهر میگردد. اینک در این شماره برای کاست مقدار جریان و یا جلوگیری از عبور مستقیم آن از بدن انسان وسائلی که تعبیه شده است شرح داده میشود.

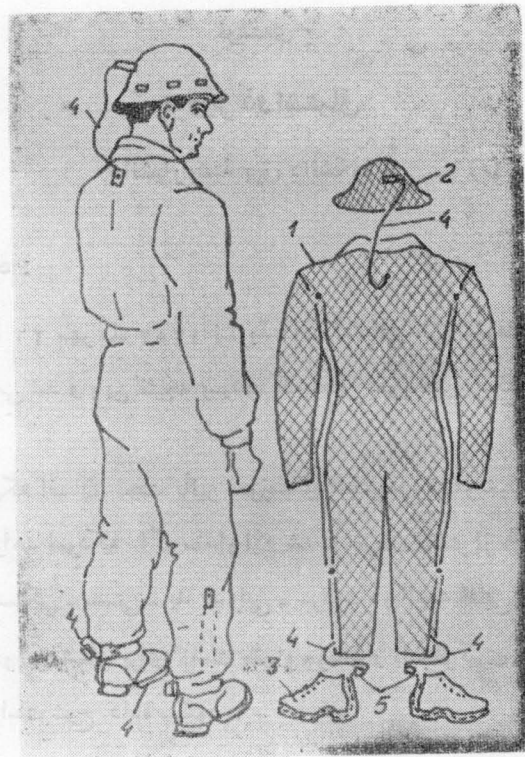
ساختمان لباس پرده‌ای و طرز محافظت آن - لباس پرده‌ای برای محافظت فردی از تأثیر حوزه‌های

الکتریکی در فرکانس صنعتی میباشد. این محافظت بر اصل پرده در حوزه‌های الکتروستاتیکی است: اگر جسم هادی بدون بار را در داخل حوزه الکتریکی قرار دهیم پخش بارهای داخلی جسم هادی طوری است که این بارها همدیگر را خنثی نموده و در داخل جسم حوزه‌ای نخواهیم داشت بنابراین برای حفاظت جسم هادی از القاء بار الکتریکی کافیهست آنرا در داخل پرده‌ای فلزی قرار بدهیم. (مطابق شکل ۱) که این پرده ممکن است از فلز یک پارچه و یا مشبک باشد.

(ش ۱)

ساختمان لباس پرده‌ای در شکل ۲ نشان داده شده است .
 لباس از الیاف فلزی و هادی جریان بشکل یک تکه و یا دو تکه (بلوز و شلوار) و با کلاه و کفش
 مخصوص تهیه میشود .

ش ۲

۱ - لباس پرده‌ای از یک تکه ۲ - کلاه فلزی ۳ - چکمه با تخت هادی جریان ۴ - سیمهای رابط
 با کلیه قسمتهای لباس ۵ - محل اتصال تخت کفش به لباس
 کلاه فلزی یا پلاستیکی با الیاف فلزی میباشد. برای مواقع سرد و زمستانی کلاه نر می که الیاف
 فلزی دارد و گوشها را از سرما محافظت میکند بکار میبرند.
 کفش ممکن است چرمی با تخت فلزی باشد که هادی جریان است و میتواند تماس خوبی با زمین
 که شخص روی آن ایستاده ، داشته باشد کفش لاستیکی با تخت هادی نیز وجود دارد.

قسمتهای مختلف لباس باید بین خود اتصال الکتریکی خوبی را داشته باشند که بوسیله سیم قابل انعطاف این قسمتها بهم دیگر متصل میگردند.

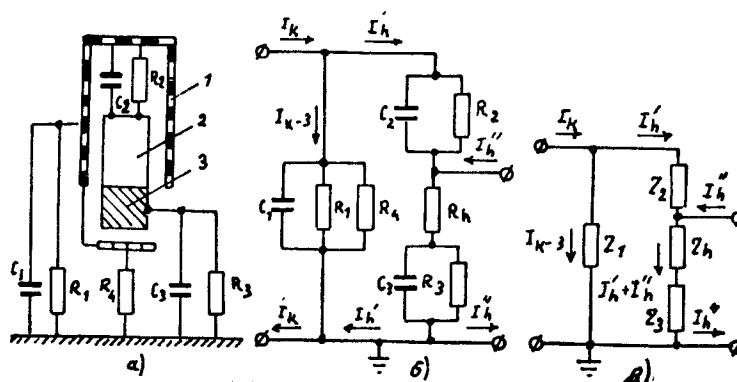
این لباس پرده‌ای را روی لباس زیر پوشیده و در صورت لزوم بر روی آن پالتونیز میتوان پوشید. ضریب پوشش - چنانکه در شکل (۲) دیده میشود قسمتهائی از بدن از قبیل دست - گردن - پاها بدون پوشش میباشد که بطور کلی ۶ - ۴ تا ۱ درصد حجم بدن را تشکیل میدهند. البته این مسئله یکی از نواقص لباس پرده‌ای تلقی شده و قابلیت حفاظت آنرا کم میکند ولی با این نقص باید ساخت زیرالباس در صورت پوشاندن تمامی قسمتهای بدن، کار را تحت این شرایط مشکل تر ساخته و تبادل حرارتی بدن را مختل می‌سازد ضریب پوشش را میتوان نوشت:

$$B = \frac{V_h - V}{V_h}$$

که در آن V_h - حجم بدن انسان به مترمکعب و V - حجم قسمتهائی از بدن است که لباس آنها را میپوشاند به مترمکعب.

معمولا این ضریب به (۰.۹۵ - ۰.۹) میرسد و در حالتی که لباس تکه‌ای بدون شلوار مخصوص

آن باشد ضریب پوشش به (۰.۷ - ۰.۵) میرسد.

ش (۳) - شمای الکتریکی لباس پرده‌ای

a - شمای الکتریکی لباس - بدن انسان - زمین و روابط بین آنها c - b - شمای معادل الکتریکی

۱ - لباس پرده‌ای ۲ - بدن انسان ۳ - قسمتهای محافظت نشده بدن انسان

در شکل (۳) شمای الکتریکی لباس پرده‌ای نشان داده شده است و کسی که آنرا به تن دارد با دست لخت به قسمت زمین شده دستگاه برقی تماس پیدا میکند در اینجا بدن انسان بشکل استوانه نمودار شده است که قسمتی از آن محافظت نشده است. مقاومتهای مختلف را میتوان بشکل کومپلکس نوشت:

$$Z_1 = \frac{1}{\frac{1}{R_1} + \frac{1}{R_\xi} + J\omega C_1} = \frac{1}{\frac{1}{R_1} + \frac{1}{R_\xi} + J\frac{1}{x_1}} \quad [\text{اهم}]$$

$$(1) \quad Z_2 = \frac{1}{\frac{1}{R_2} + J\omega C_2} = \frac{1}{\frac{1}{R_2} + J\frac{1}{x_2}} \quad [\text{اهم}]$$

$$Z_3 = \frac{1}{\frac{1}{R_3} + J\omega C_3} = \frac{1}{\frac{1}{R_3} + J\frac{1}{x_3}} \quad [\text{اهم}]$$

C_1 - ظرفیت لباس نسبت بزمین [فاراد]

C_2 - ظرفیت بین لباس و بدن انسان [فاراد]

C_3 - ظرفیت قسمتهای محافظت نشده بدن انسان نسبت بزمین [فاراد]

x_1, x_2, x_3 مقاومتهای مربوط به ظرفیتهای متناظر به اهم

R_1 - مقاومت زمین شده لباس به اهم

R_2 - مقاومت عایق بین لباس و بدن انسان (لباس + هوا) به اهم

R_3 - مقاومت زمین دستگاه برقی که شخص آنرا لمس میکند به اهم

R_ξ - مقاومت برای عبور جریان از پاهای انسان به اهم

R_h - مقاومت بدن انسان به اهم

I_{k-z} - شدت جریانی که از مقاومت Z_1 بزمین عبور میکند به آمپر

I'_h - شدت جریانی که از بدن انسان توسط لباس بزمین عبور میکند به آمپر

I''_h - شدت جریانی که از تأثیر حوزه الکتریکی بقسمتهای محافظت نشده بدن بزمین عبور میکند

به آمپر

I_k - مجموعه شدت جریانهای القائی توسط قسمتهای فلزی لباس که بزمین عبور میکنند به آمپر

$C_1 - C_2 - C_3$ بستگی به ساختمان لباس داشته و بشرائط کار بستگی ندارد R_h مقاومت بدن

انسان را میتوان ثابت فرض نمود مقاومتهای R_1 و R_2 و R_3 و R_ξ بستگی بموقعیت کاربرد لباس داشته و

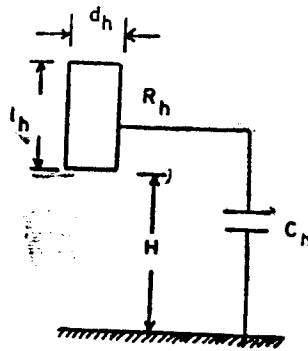
ممکن است متغیرباشند.

حال مقادیر مقاومتهای ظرفیتهای شمای الکتریکی را بررسی میکنیم :

C_1 - ظرفیت لباس نسبت بزمین - برای محاسبه ظرفیت لباس آنرا بمانند استوانه توخالی فلزی فرض میکنیم که قطر آن d_k باشد و باندازه دو سانتیمتر از قطر استوانه ای معادل بدن انسان بیشتر باشد (یعنی ۰.۲۴۶ متر) طول استوانه را باندازه قد انسان ۱.۷ متر فرض نموده و از رابطه زیر ظرفیت استوانه را تعیین میکنیم:

$$C = \frac{\epsilon \pi \epsilon l_h}{\ln \frac{\epsilon l_h (l_h + \epsilon H)}{d_h^2 (r l_h + \epsilon H)}} \quad [F]$$

این استوانه را میتوان معادل لباسی که تمام بدن را پوشانده است در نظر گرفت - ظرفیت این استوانه نسبت

(ش ۴)

بزمین را از رابطه بالا میتوان محاسبه نمود بشرطی که بجای d_h قطر استوانه لباس فلزی d_k گذاشته و $H=0$ بگیریم یعنی:

$$C_o = \frac{\epsilon \pi \times 8.85 \times 10^{-12} \times 1.7}{\ln \frac{\epsilon \times 1.7^2}{0.246^2 \times 3}} = 46 \times 10^{-12} [F]$$

ظرفیت لباس نسبت بزمین قسمتی از C_o خواهد بود یعنی $C_1 = B C_o = B \times 46 \times 10^{-12} [F]$

$$x_1 = \frac{1}{\omega C_1} = \frac{10^6}{314 \times B 46} = \frac{70}{B} [M\Omega]$$

C_2 - ظرفیت بین لباس و بدن انسان را میتوان ظرفیت بین دو استوانه که طولشان یکی است تعیین نمود

$$\begin{cases} d_k = 0.246 \text{ m} \\ d_h = 0.226 \text{ m} \end{cases} \quad \text{و قطرشان } l_k = 1.7 \text{ B [m]}$$

پس :

$$C_r = \frac{2\pi\epsilon_0 l_k}{\ln \frac{d_k}{d_h}} = \frac{2\pi \times 8.85 \times 10^{-12} \times 1.7B}{\ln \frac{0.246}{0.226}} = 1.09 \times 10^{-12} \text{ فاراد}$$

عایق بین لباس و بدن را هوا فرض نمودیم که $\epsilon_0 = 8.85 \times 10^{-12} \text{ F/m}$ میباشد.

$$x_r = \frac{10^6}{314 \times 1.09 \times B} = \frac{3}{B} \text{ [M}\Omega\text{]}$$

C_p - ظرفیت قسمتهائی از بدن که محافظت نشده اند نسبت بزمین از تفاوت بین دو ظرفیت خواهد

بود :

$$C_p = C_o - C_r = (1 - B) \times 46 \times 10^{-12} \text{ [F]}$$

$$x_p = \frac{10^6}{314 \times 46(1 - B)} = \frac{70}{1 - B} \text{ [M}\Omega\text{]}$$

R_1 - مقاومت زمین لباس - لباس را میتوان بدو روش زمین نمود :

۱ - با اتصال سیم قابل انعطاف به زمین مصنوعی .

۲ - با تماس بین تخت هادی کفش و محلی که شخص روی آن قرار گرفته بدیهی است صفحه

فولادی ویامشبک بزمین مصنوعی ارتباط مستقیم دارد و در هر دو حالت R_1 ممکن است مساوی 0.0Ω باشد

R_2 - مقاومت عایق بین لباس و بدن انسان - این مقاومت همان لباس زیر عایق بین بدن و لباس پرده ای

میباشد که ممکن است این مقاومت خیلی زیاد و یا خیلی کم (در موقع عرق کردن بدن) باشد.

R_3 - مقاومت زمین دستگاه برقی است که شخص به بدنه آن دست میزند و ممکن است مقادیر

مختلفی داشته باشد کمترین مقدار آن که نسبت بزمین مصنوعی سنجیده میشود 0.0Ω و بزرگترین مقدار آن

بی نهایت (∞) خواهد بود .

R_4 - مقاومت برای عبور جریان از پاهای بدن انسان - اگر فرض کنیم هر دو پا پهلوی هم قرار

بگیرند :

$$R_4 = \frac{\rho}{2 \times d} = \frac{\rho}{2 \times 22.6} = \frac{\rho}{45} \text{ [\Omega]}$$

مقاومت مخصوص خاك به اهم در سانتیمتر میباشد که شخص روی آن قرار گرفته است .

- نتیجه سنجش در مراکز برق نشان داده در صورتیکه شخص روی صفحه بتونی خشک قرار بگیرد این

مقاومت $1M\Omega$ میشود درحالتیکه روی خاک مرطوب و هادی باشد $R_E = 100 - 200$ اهم میگردد.
 R_h - مقاومت بدن انسان مقدار ثابتی نیست و بین ۳۰۰ تا چندین کیلو اهم تغییر میکند.

بررسی قابلیت حفاظت لباس

ضریب پرده - عبور جریان حوزه‌های الکتریکی از بدن انسان تاثیرات بدی بسلامتی دارد بنابراین برای قابلیت حفاظت لباس کافی است که مقدار جریانی را که این لباس از خود بزمین عبور میدهد بررسی کنیم: اگر لباس پرده‌ای کاملاً بدن را می‌پوشاند کلیه بارهای الکتریکی که در قسمتهای فلزی لباس تولید میشود بزمین عبور می‌نمود ولی در شرائط حقیقی قسمتهائی از بدن پوشیده نیست و بارهای الکتریکی نه تنها در لباس بلکه در این قسمتها نیز بوجود می‌آیند. پس میتوان دو نوع جریانرا در نظر گرفت:

الف - شدت جریان القائی I_k در لباس پرده‌ای که از دو مسیر یعنی مقاومت‌های Z_1 (شدت جریان I_{k-3}) و مقاومت‌های Z_2 و R_h و Z_3 شدت جریان I'_h (مستقیماً از بدن انسان) عبور میکند.
 ب - شدت جریان القائی I''_h که در قسمتهای محافظت نشده بدن انسان بوجود آمده و از بدن توسط R_h و Z_3 بزمین عبور میکنند.

مجموع این جریانهها مساوی جریان بار خواهد بود:

$$(2) \quad \vec{I}_E = \vec{I}_k + \vec{I}''_h = \vec{I}_{k-z} + \vec{I}'_h + \vec{I}''_h = \vec{I}_{k-z} + \vec{I}_h$$

شدت جریانی که از بدن انسان عبور میکند:

$$\text{خواهد بود} \quad \vec{I}_h = \vec{I}'_h + \vec{I}''_h$$

در اینجا جهت شدت جریان I'_h را مطابق شکل (۳) فرض نموده‌ایم و ممکن است نسبت بمقاومت‌ها و ضریب پوشش B تغییر جهت داده و در خلاف جهت جاری شود فرض کنیم که I''_h قسمتی از I_E متناسب با قسمتهای حفاظت نشده بدن باشد

$$(3) \quad I'' = (1 - B)I_E$$

در این شرائط شدت جریان I_{k-z} است مستقیماً بزمین عبور میکند (بدون اینکه از بدن انسان بگذرد) پس نسبت آن به I_E در واقع قابلیت حفاظت لباس پرده‌ای را خواهد داد یعنی:

$$(4) \quad \vec{k}_e = \frac{\vec{I}_{k-z}}{\vec{I}_E} = \frac{\vec{I}_E - \vec{I}_h}{\vec{I}_E}$$

از طرفی :

$$\vec{I}_{k-z} Z_1 = \vec{I}_h Z_r + (\vec{I}'_h + \vec{I}''_h) Z_p$$

(چون مقدار R_h نسبت بسیار مقاومتها کم میباشد میتوان در رابطه بالا از آن صرف نظر نمود).

اگر مقادیر I'_h و I''_h از روابط (۲) و (۳) در رابطه بالا قرار دهیم مقدار \vec{k}_e خواهد شد :

$$(۵) \quad \vec{k}_e = \frac{B Z_r + Z_p}{Z_1 + Z_r + Z_p}$$

س شدت جریانی که از بدن انسان بزمین عبور میکند خواهد شد :

$$(۶) \quad \vec{I}_h = \vec{I}_E (1 - \vec{k}_e) [\mu A]$$

حال دو حالت را بررسی میکنیم :

۱ - شخص ملبس به لباس پرده‌ای به بدنه دستگاه برقی زمین شده دست میزند.

۲ - شخص تماسی به بدنه دستگاه برقی ندارد - ولی در هر دو حالت لباس پرده‌ای از بدن انسان

کاملاً عایق شده است و $R_p = \infty$ میباشد .

I - حالت اول شخص به بدنه دستگاه برقی زمین شده ($R_p = 0$) دست میزند (در حالت تعمیر

دستگاه و غیره).

الف - شخص از زمین عایق شده است (روی نردبان چوبی - تخته چوبی - عایق و غیره قرار گرفته

است) فرض کنیم با دست لخت و ملبس به لباس پرده‌ای که زمین نشده است به بدنه دستگاه برقی دست

میزند یعنی:

$$R_1 = \infty \quad R_p = 0 \quad R_E = \infty$$

میباشد از روابط (۵) و (۶) با در نظر گرفتن روابط (۱) داریم :

$$\begin{cases} Z_1 = -J \frac{V_0}{B} [M\Omega] \\ Z_r = -J \frac{r}{B} [M\Omega] \\ Z_p = 0 \end{cases}$$

پس :

$$k_e = \frac{B \left(-J \frac{r}{B} \right)}{-J \frac{r}{B} - J \frac{r}{B}} = 0.41B$$

اگر $B = 0.95$ باشد ضریب پرده خواهد بود $k_e \approx 0.39$

یعنی مقدار آن کم است و مقدار شدت جریانی که از بدن انسان بگذرد خواهد بود :

$$I_h = (1 - 0.39) I_E \approx 0.61 I_E$$

که این مقدار خیلی زیاد میباشد .

پس در شرایطی که لباس پرده‌ای زمین نشده باشد و شخص روی قسمتی از عایق قرار گرفته باشد و بیدنه دستگاه برقی زمین شده دست بزند (حتی اگر لباس پرده‌ای کاملاً بدن را بپوشاند) خاصیت حفاظت لباس از بدن می‌رود بنابراین تحت این شرایط بهیچوجه نباید این کار انجام بگیرد
حالت دوم - همان شرایط قبلی را داریم ولی شخص روی زمینی ایستاده است که مقاومت زیادی

را دارد (مثلاً بتون خشک) $R_E = 1M\Omega$

$$\begin{cases} Z_1 = 1M\Omega \\ Z_2 = -J \frac{r}{B} \\ Z_3 = 0 \end{cases}$$

$$k_e = \frac{B \left(-J \frac{r}{B} \right)}{1 - J \frac{r}{B}} = \frac{r + JB}{\frac{B}{r} + \frac{r}{B}}$$

اگر $B = 0.95$ با $k_e = 0.9$ شده یعنی ۲۲ مرتبه بیشتر از حالت قبلی است و جریانی که از بدن انسان بگذرد ده مرتبه کمتر خواهد بود یعنی :

$$I_h = (1 - 0.9) I_E = 0.1 I_E$$

یعنی در حالتی که مشخص ملبس به بدنه دستگاه برقی زمین شده دست بزند ولی در روی زمینی ایستاده باشد که عایق نباشد. ضریب حفاظت لباس پرده‌ای بالا می‌رود (اگر چه مقاومت زیرپاها $1M\Omega$ باشد)
قرار گرفتن شخص روی زمین بمقاومت $1M\Omega$ بمنزله زمین کردن لباس پرده‌ای بهمین مقاومت
میباشد .

حالت سوم - حالتی است که شخص از زمین عایق شده (روی نردبان چوبی قرار گرفته است)

و با دست لخت به بدنه زمین شده دستگاہ برقی دست میزند و لباس پرده‌ای زمین شده است :

$$\begin{cases} R_1 = 0 \\ R_r = 0 \\ R_t = \infty \end{cases}$$

پس :

$$k_c = \frac{B \left(-J \left(\frac{r}{B} \right) \right)}{-J \frac{r}{B}} = B \quad \text{و} \quad \begin{cases} Z_1 = \\ Z_r = -J \frac{r}{B} \text{ [N}\Omega\text{]} \\ Z_3 = 0 \end{cases}$$

اگر $B = 0.90$ باشد $k_c = 0.92$ شده $I_E = 0.05 I_E$ و $I_h(1 - 0.90) = 0.10 I_E$ می‌گردد یعنی از بدن انسان $\frac{1}{10}$ جریان بار الکتریکی عبور خواهد کرد .

پس در مواقع کار باید لباس پرده‌ای را زمین نمود و یا شخص روی کف فلزی زمین شده قرار بگیرد که خطرانی نداشته باشد .

II - شخص به دستگاہها دست نمیزند (مثلا گشت در محوطه باز مراکز برقی و خطوط انتقال با فشار خیلی قوی) .

حالت چهارم - لباس زمین نشده شخص از زمین عایق شده (روی نردبان چوبی کفش - کف عایق قرار دارد) و دست ببدنه دستگاہ برقی زمین میزند .

$$R_1 = R_r = R_t = \infty$$

$$\begin{cases} Z_1 = -J \frac{v_0}{B} \text{ [M}\Omega\text{]} \\ Z_r = -J \frac{r}{B} \text{ [M}\Omega\text{]} \\ Z_3 = -J \frac{v_0}{1-B} \text{ [M}\Omega\text{]} \end{cases}$$

از رابطه $k_c = B$ بدست می‌آید ، که مثل حالت قبلی است ولی در اینحالت شخص و لباس پرده‌ای مقداری پتانسیل دارند و اگر ببدنه زمین شده دستگاہ برقی تماس حاصل کند بین بدنه و لباس و یا شخص جرقه‌ای ایجاد خواهد شد بعلاوه قرار گرفتن زیر پتانسیل زیاد برای سلامتی شخص مضر میباشد بنابراین درحالت کار پوشیدن لباس پرده‌ای عایق شده از زمین غیر قابل قبول میباشد .

حالت پنجم - لباس زمین نشده $R_1 = \infty$ و شخص روی زمین با مقاومت زیاد قرار گرفته است

$$R_E = 1 M\Omega$$

$$\begin{cases} Z_1 = 1 M\Omega \\ Z_2 = -J \frac{r}{B} [M\Omega] \\ Z_3 = -J \frac{v_0}{1-B} [M\Omega] \end{cases}$$

پس :

$$k_e \text{ میگردد} = \frac{-J \left(z + \frac{v_0}{1-B} \right)}{1 - J \left(\frac{r}{B} + \frac{v_0}{1-B} \right)}$$

اگر $B = 0.95$ باشد $k_e = 0.495$ شده $I_k = 0.005 I_E$ میگردد و در این حالت شخص محافظت میشود.

بنابراین اگر شخص از زمین عایق نشده باشد و بدستگاههای برقی دست نزند و لباس پردهای زمین

نشده باشد باز لباس قابلیت حفاظت خوبی را خواهد داشت.

کاربرد لباس پردهای - این لباس در مراکز برقی پستهای فشار خیلی قوی روباز - خطوط انتقال

انرژی ... ۷۵۰ کیلوولت در حوزه مخاطره‌ای یعنی در فاصله کمتر از ۳۰ m از قسمتهای جریان زا بکار

میرود (تعمیر مونتاژ - ساختمان و گشت در محوطه برای بازدید دستگاههای برقی - تمیز نمودن محیط پستهای

رو باز فشار خیلی قوی - بررسی عایق‌های خط انتقال و غیره) اگر مدت گشت ب مدت یک ساعت و یا کمتر تحت ولتاژ

الکتریکی و یا کار در داخل سلولهای فشار خیلی قوی که ولتاژ اقطع کرده باشند در حدود دو ساعت باشد

احتیاج به لباس پردهای نخواهیم داشت.

وسایل پردهای - پرده بشکل لوحه‌های فلزی بابعاد مختلف برای حفاظت از حوزه‌های الکتریکی

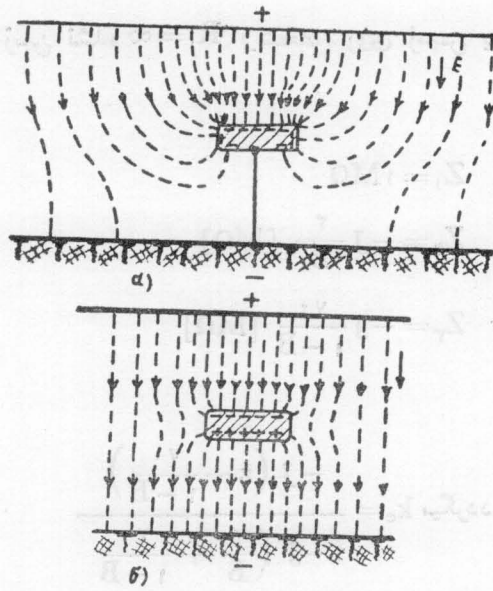
در فشارهای خیلی قوی بکار میرود - در شکل (۵) اثر تضعیف حوزه الکتریکی در صورت وجود جسم فلزی

زمین شده کاملاً مشخص میباشد بنابراین اگر بخواهیم پردهای فلزی که زمین شده است در محل‌های کار قرار

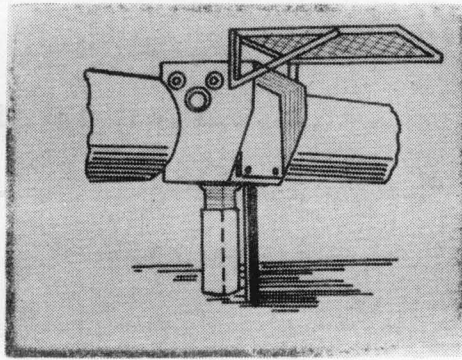
بدهیم - کار در زیر این پرده که شدت حوزه را تضعیف کرده است مخاطراتی در بر نخواهد داشت

(شکل - ۶ -)

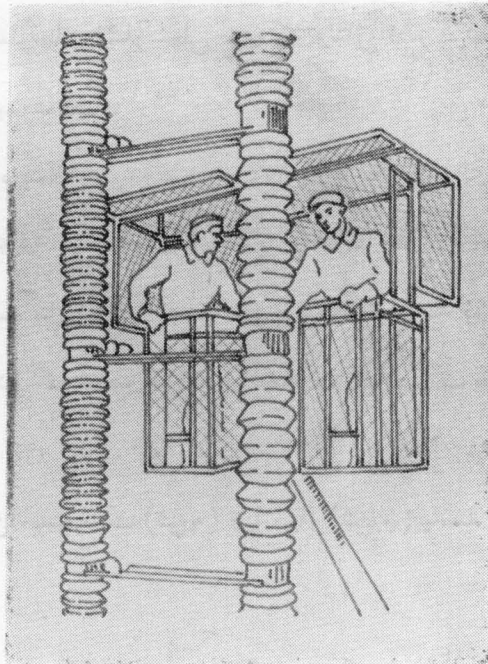
وسایل پردهای ممکن است ثابت (ش ۶) و یا سیار (ش ۷) باشند.

ش (ه) کاست شدت حوزه و تغییرات حوزه الکتریکی در صورت ادخال جسم فلزی زمین شده (a) و زمین نشده (b)

ش (٦)

ش (٧)

منابع

- ١ - Shwan H. Piersol G. The absorbtion of electrcmagnetic energy
in body tissues American Journal of Phyasical Medicine 1954,
Vol. 33 N 6 p. 371
- ٢ - Safety engineering in electrical equipments.
P. A. Doline mosecow 1970